

УДК 343.98

DOI: <https://doi.org/10.32631/v.2024.1.17>

Олексій Олегович Наумкін,

Харківський національний університет внутрішніх справ (аспірант);

ORCID: <https://orcid.org/0009-0007-4300-6305>,

e-mail: naumkinaleksej90@gmail.com

ТИПОВІ СЛІДЧІ СИТУАЦІЇ ПОЧАТКОВОГО ЕТАПУ РОЗСЛІДУВАННЯ СЕКСУАЛЬНОГО НАСИЛЬСТВА В УМОВАХ ВІЙНИ

У результаті аналізу наукових праць і дослідження слідчої та судової практики щодо сексуального насильства в умовах війни розроблено алгоритми дій правомочної посадової особи органу досудового розслідування відповідно до слідчих ситуацій початкового етапу розслідування, які типізовані за інформаційним компонентом – залежно від детермінованості соціального зв'язку між насильником та жертвою в момент реалізації злочинного умислу. Розроблено алгоритми дій слідчого, що відображаються в процесуальній формі крізь призму інтелектуальної діяльності.

Ключові слова: сексуальне насильство, війна, воєнний стан, етап розслідування, типова слідча ситуація, кримінальне провадження, досудове розслідування.

Оригінальна стаття

Постановка проблеми

Кримінальні правопорушення проти статеві свободи та статеві недоторканості особи важко недооцінити щодо їх суспільної небезпечності. Такі кримінально карані діяння посягають на честь і гідність людини, її особисту недоторканність та власне життя або здоров'я (статті 3, 28 та 29 Конституції України). Крім того, в умовах збройної агресії РФ проти України кількість таких злочинів зростає. Це зумовлено низкою кримінологічних факторів, які впливають на поведінку особи злочинця, серед яких варто виокремити відчуття безкарності та всюдозволеності. Не є винятком і сексуальне насильство, яке вчиняється в умовах дії правового режиму воєнного стану.

Злочини, передбачені ст. 153 Кримінального кодексу України (далі – КК України), характеризуються інтимним сприйняттям насильницьких дій щодо особи потерпілого та бажанням всупереч її волі подолати статеве збудження. Особливістю початку кримінального провадження зазначеної категорії кримінальних правопорушень є встановлення характерних ознак посягання на суспільні відносини, які виникають у сферах протидії домашньому насильству чи охорони дитинства. Це стає можливим крізь призму проведення

процесуальних дій, спрямованих на виявлення, фіксацію, вилучення та дослідження матеріальних і ідеальних слідів кримінального правопорушення, що розглядається.

Наведений алгоритм дій слідчого органу досудового розслідування дозволяє оцінити вихідну інформацію про подію сексуального насильства, визначити суб'єктивні й об'єктивні чинники, що перешкоджають встановити певні обставини вчинення злочину, зокрема неможливість своєчасно вилучити сліди біологічного походження або допитати окрему категорію осіб, які перебувають на тимчасово окупованій території України, що впливає на процес організації й тактики розслідування цього виду кримінального правопорушення в умовах війни в типових слідчих ситуаціях на різних його етапах.

Стан дослідження проблеми

Окремі питання щодо поділу досудового провадження на етапи чи стадії, а також формування типових слідчих ситуацій на початковому етапі розслідування окремих видів злочинів проти статевої свободи та статевої недоторканості особи були предметом наукових пошуків багатьох вітчизняних науковців, серед яких Н. Веам, А. Ф. Волобуєв, А. В. Дмитрієва, О. М. Засць, В. О. Коновалова, В. П. Кушпінт, А. Ю. Лісова, В. О. Малярєва, Г. Ю. Нікітіна-Дудікова, Т. А. Пазинич, Г. В. Попов, Є. С. Хижняк, О. М. Цільмак, В. М. Шевчук, В. Ю. Шепітько, А. В. Шульженко, М. О. Янковий та ін. Водночас поза увагою науковців залишається специфіка початкового етапу розслідування сексуального насильства в умовах війни. Це значно знижує конкретику відомих рекомендацій для їх застосування безпосередньо у слідчій практиці, особливо зараз, коли випадки сексуального насильства фіксують на окупованих і звільнених від окупації територіях.

Мета і завдання дослідження

Мета статті полягає в типізації слідчих ситуацій початкового етапу розслідування сексуального насильства та розробленні відповідних їм алгоритмів дій слідчого. *Завданнями* статті є окреслення наукової та практичної проблематики щодо етапізації процесу досудового розслідування, понятійного апарату слідчої ситуації та значення вказаної інформаційно-пізнавальної моделі для кримінального провадження щодо вказаного різновиду злочинів проти статевої свободи та статевої недоторканості особи.

Наукова новизна дослідження

Типізовано слідчі ситуації початкового етапу розслідування сексуального насильства, що вчиняється в умовах війни, за інформаційним компонентом – залежно від детермінованості соціального зв'язку між насильником та жертвою в момент реалізації злочинного умислу. Розроблено відповідні алгоритми дій слідчого органу досудового

розслідування, що відображаються в процесуальній формі кризь при-
зму інтелектуальної діяльності.

Виклад основного матеріалу

Аналіз наукових робіт, що розглядають методики розслідування злочинів окремих видів, показує, що типові слідчі ситуації використовують у межах початкового й наступного етапів розслідування. Але тут існують складнощі, зумовлені тим, що визначення суттєвості етапів розслідування та їх меж нині є спірним. І це не відірвана від реалій теоретична полеміка, а принципова проблема, від розв'язання якої залежить вирішення багатьох інших питань криміналістичної методики, що мають як теоретичне, так і практичне значення [1, с. 205].

Отже, ми зіштовхуємося з необхідністю висвітлення наукових поглядів щодо періодизації та/або етапізації процесу досудового розслідування кримінальних правопорушень. Це дозволить чітко зрозуміти момент його початку та закінчення з урахуванням проміжних тактичних і стратегічних завдань, що передбачає відповідні алгоритми дій уповноваженої особи кризь призму їх упорядкування та систематизації за процесуальними підставами.

Сьогодні серед науковців немає одностайності щодо поняття і кількості етапів досудового розслідування кримінального провадження, хоча всі погоджуються з тим, що цей процес, як і інші стадії кримінального провадження, поділяється на певні частини, які називають етапами. Тобто з приводу назви «етап розслідування» суперечок немає. Етапи поєднуються загальними завданнями та єдиною процесуальною формою і послідовно змінюють один одного з виконанням більш конкретних завдань [2, с. 45–46]. Це викликано внутрішніми чинниками складного процесу досудового розслідування, що потребує систематизації інформаційного масиву з урахуванням просторово-часових відрізків, що дозволяє оптимізувати сили та засоби, які залучаються в межах окремої категорії кримінального провадження.

Існування ситуаційного і процесуального підходів до періодизації розслідування свідчить про наявність важливої теоретичної проблеми, яка має велике практичне значення насамперед при викладанні криміналістики. Видається, що ситуаційний підхід до тлумачення змісту початкового й наступного етапів розслідування породжує незручності, а в окремих випадках – суперечливості. Адже відповідно до нього одні і ті ж слідчі дії можуть розглядатися як початковими, так і наступними залежно від особливостей ситуації. Наприклад, якщо особою, що вчинила злочин, було встановлено одразу після порушення кримінальної справи, то така слідча дія, як допит підозрюваного, вважається початковою. Якщо ж у результаті невідкладних слідчих дій підозрюваного не встановлено, а це зроблено

значно пізніше, то допит підозрюваного є вже дією, що виконується на наступному етапі розслідування. Очевидно, що таким чином нівелиюються змістовні відмінності етапів розслідування між собою – одна й та ж слідча ситуація може розглядатися як на початковому, так і на наступному етапах розслідування [3, с. 126].

На наш погляд, найбільш вдалим є використання двоетапної моделі процесу досудового розслідування злочинів. У цьому контексті В. О. Малярова, визначаючи зміст і межі етапів розслідування злочину, зазначає, що «початковий етап починається з моменту внесення відомостей про подію до Єдиного реєстру досудових розслідувань і закінчується винесенням письмового повідомлення про підозру, що робиться за наявності достатніх доказів (п. 3 ч. 1 ст. 276 КПК України). Тоді як наступний етап розслідування злочинів – це основний період роботи слідчого. Він починається після виконання початкових невідкладних дій із переходом до більш планомірної роботи у кримінальному провадженні. На заключному етапі відбувається всебічна оцінка зробленої у кримінальному провадженні роботи, зібраних доказів, і на цій основі відповідно до ст. 283 КПК України прийняття певних процесуальних рішень» [4, с. 88–89]. Отже, кожному етапу досудового провадження притаманні типові слідчі ситуації, які диктують набір необхідних тактичних засобів та процесуальних інструментів для виконання проміжних завдань розслідування злочинів.

У криміналістичній науці існує ціла низка трактувань терміна «слідча ситуація». На переконання В. С. Давиденка, слідча ситуація є новою категорією криміналістичної тактики, саме тому її поняття викликає дискусію і в криміналістиці відсутнє її однозначне визначення. Обставини перебігу розслідування злочину – слідча ситуація формуються під впливом багатьох об'єктивних та суб'єктивних факторів, а тому у визначенні слідчої ситуації відображаються різні сторони цього явища – об'єктивного існування і результатів його пізнання [5, с. 189; 6, с. 67]. До об'єктивних чинників, що впливають на досудове провадження злочину, належать дані, які мають значення для встановлення істини та відомі уповноваженій особі в цей період часу, тоді як суб'єктивні чинники – це процес протидії слідчій діяльності зі сторони захисту та інших зацікавлених осіб, що виявляється у знищенні матеріальних слідів, речових доказів, відмові чи даванні завідомо неправдивих показань, намаганні скомпрометувати сторону обвинувачення тощо. При цьому не варто ототожнювати такі категорійні одиниці зі сприятливими чи несприятливими умовами досудового розслідування, адже не завжди об'єктивні чинники створюють підходящі передумови для з'ясування всіх обставин, які мають значення для кримінального провадження.

Як частина криміналістичної методики, слідча ситуація виступає в межах методики розслідування окремого виду злочину лише тоді, коли вона отримує свою типізацію. У цьому вигляді слідча ситуація впливає на формування розслідування конкретного злочину, висунення версій, дозволяє намітити таке поєднання оперативно-розшукових та пошукових дій, їх черговість, які б призвели до досягнення позитивного результату. Глибокий аналіз слідчої ситуації дозволяє впорядкувати складний процес розслідування, намітити орієнтири й ефективні методи пізнання істини, зосередити зусилля слідства на найперспективніших напрямках з урахуванням висунутих версій [7, с. 104–105]. У зв'язку із цим В. Ю. Шепітько слушно зауважує, що «стосовно типових ситуацій можна намітити певний спосіб дій слідчого в процесі одержання доказової інформації. Знання типових ситуацій дає змогу не тільки передбачати їх виникнення у відповідних умовах як закономірних, а й обирати такі тактичні прийоми (тактичні комбінації), що є найбільш оптимальними» [8, с. 115].

При формуванні поняття типової слідчої ситуації В. А. Журавель влучно визначає її «як наукову абстракцію, своєрідну інформаційно-пізнавальну модель, що сформована на підставі апріорних знань, яка є результатом узагальнення й аналізу значного емпіричного матеріалу і в якій відображені найбільш загальні риси, що характеризують хід і стан розслідування на певному етапі (початковому або наступному)» [9, с. 202]. Вчений доречно акцентує увагу на необхідності дослідження емпіричних джерел інформації про вид, тип або категорію кримінальних правопорушень з метою узагальнення єдиного підходу до типізації слідчої ситуації.

Пропонуємо продовжити виклад основних положень статті з висвітлення позицій учених-криміналістів щодо типізації слідчих ситуацій на початковому етапі розслідування окремих різновидів злочинів проти статевої свободи та статевої недоторканості особи. До прикладу, особливістю типових слідчих ситуацій при розслідуванні зґвалтувань, учинених неповнолітніми, є те, що вони визначаються тактичними аспектами і процесуальним компонентом. Початковому етапу розслідування зґвалтувань, учинених неповнолітніми, притаманні такі види типових слідчих ситуацій: 1) зґвалтування вчинено однією особою (групою неповнолітніх), яка (які або один з них) знайома(і) з потерпілою; 2) зґвалтування вчинено одноосібно (групою неповнолітніх) і потерпіла не знайома із гвалтівником(ми). Кожна із зазначених ситуацій реалізується за рахунок алгоритмів дій слідчого, розроблених з урахуванням особливостей практики розслідування досліджуваної категорії злочинів [10, с. 17]. Найявний соціальний зв'язок між жертвою та насильником прямо впливає на повноту інформації про вчинене кримінальне правопорушення на етапі внесення

відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань. При цьому на початковому етапі розслідування можуть виникати труднощі в частині психологічного тиску злочинця на постраждалого з метою уникнення кримінальної відповідальності, що впливає на достовірність показань постраждалої особи.

Отже, ще однією підставою до формування окресленої інформаційної моделі перебігу і стану досудового розслідування злочинів проти статеві свободи та статевої недоторканості особи виступає психологічне ставлення потерпілої особи до факту посягання на її статево недоторканість і, відповідно, мотиви показань можуть бути різними [11, с. 462–463]. Зауважимо, що слідчий органу досудового розслідування повинен встановити ознаки психоемоційного здоров'я потерпілої особи, зокрема в частині з'ясування, чи перебуває вона на обліку у психоневрологічних диспансерах, чи зверталася по допомогу до лікувально-профілактичних медичних закладів вказаного типу тощо.

Класичний підхід до ситуаційної зумовленості типізації слідчих ситуацій використовує Н. Веам у своїй науковій праці «Криміналістична характеристика та основні положення розслідування зґвалтувань». Науковець зауважує, що в розслідуванні зґвалтувань доцільним є виокремлення типових слідчих ситуацій за ключовою ознакою – існування чи відсутність певних соціальних відносин між підозрюваним і потерпілою особою: 1) досудове розслідування розпочато у зв'язку із заявою про вчинення зґвалтування незнайомою потерпілій особою; 2) досудове розслідування розпочато у зв'язку із заявою про вчинення зґвалтування знайомою потерпілій особою. Для кожної з указаних типових слідчих ситуацій характерним є проведення певних комплексів слідчо-розшукових дій [12, с. 195].

Хоча методика досудового розслідування зґвалтування і залежить від факту знайомства гвалтівника та потерпілої, важливе значення має також аналіз ситуацій залежно від джерела вихідної інформації, від її обсягу та змісту, давності її отримання, кількості і віку потерпілих, тяжкості та характеру тілесних ушкоджень, заповдіяних потерпілій особі, очевидності, серійності тощо [13, с. 15]. Звідси випливає, що детермінованість соціального зв'язку між особами потерпілого та злочинця повинна корелюватися з елементами криміналістичної характеристики наведених злочинів, які містять вихідну інформацію про механізм злочинної діяльності. Окрему увагу доцільно приділяти підставам відкриття кримінального провадження, які задають вектор процесу досудового розслідування. Адже брак даних про ознаки кримінально караного діяння може призвести до хибної кримінально-правової формули, висунення невірної версії, необґрунтованого призначення експертних досліджень тощо.

Інколи зустрічаються випадки використання характеру первинної інформації про ознаки вчинення тих чи інших кримінальних правопорушень проти статевої свободи та статевої недоторканості особи в контексті формування типових слідчих ситуацій під час розслідування сексуального насильства. Зважаючи на це, А. Ф. Волобуєв виокремив такі ситуації: 1) виявлення ознак вчинення сексуального насильства у зв'язку із заявою потерпілої особи; 2) виявлення ознак вчинення сексуального насильства у зв'язку з розслідуванням іншого кримінального правопорушення [14, с. 43].

Беручи до уваги викладений вище матеріал, а також емпіричні дані в результаті вивчення матеріалів кримінальних проваджень щодо сексуального насильства, вчиненого в умовах дії правового режиму воєнного стану, нам вдалося виокремити типові слідчі ситуації початкового етапу розслідування таких кримінальних правопорушень із притаманними їм алгоритмами дій слідчого органу досудового розслідування.

1. Кримінальне провадження розпочато щодо конкретної особи, яка вчинила злочин, передбачений ст. 153 КК України (у 76 % матеріалів кримінальних проваджень)

За вказаних обставин, які фактично визначають стан та перебіг досудового розслідування сексуального насильства, постає низка завдань, котрі слідчий органу досудового розслідування повинен вирішити з метою отримання достатніх підстав для прийняття обґрунтованого процесуального рішення, що визначає відповідні межі розслідування:

1) реалізація невідкладних слідчих (розшукових), негласних слідчих (розшукових) дій чи заходів забезпечення кримінального провадження з метою своєчасного виявлення, збору, фіксації та вилучення матеріальних слідів злочину, які з плином часу будуть непридатними для експертного дослідження (насамперед йдеться про біологічні сліди людини);

2) встановлення можливих очевидців чи свідків насильницьких дій сексуального характеру, які виступатимуть носіями ідеальних слідів кримінального правопорушення, що досліджується;

3) вивчення психофізіологічного стану насильника як безпосередньо в момент вчинення злочину, так і на стадії досудового розслідування, а також встановлення психологічного ставлення жертви до вчиненого щодо неї насильства;

4) встановлення контекстуального елементу кримінально-правової кваліфікації злочину в частині зв'язку із війною, за умови вчинення сексуального насильства особою, яка згідно з чинним законодавством проходить дійсну військову службу в Збройних Силах України чи інших військових формуваннях, що створені та функціонують відповідно до

законодавства України та є сукупністю військових об'єднань, з'єднань і частин та органів управління ними, які комплектуються військовослужбовцями й призначені для оборони України, захисту її суверенітету, державної незалежності та національних інтересів, територіальної цілісності й недоторканності в разі збройної агресії, збройного конфлікту чи загрози нападу шляхом безпосереднього ведення воєнних (бойових) дій¹;

5) виокремлення пріоритетних обставин, які підлягають з'ясуванню на початковому етапі досудового провадження кримінальних правопорушень, передбачених ст. 153 КК України;

6) встановлення можливих співучасників сексуального насильства в умовах війни, визначення виду їх співучасті з урахуванням ролі кожного, обраного набору прийомів та засобів досягнення злочинної мети;

7) висунення припущень щодо умов та обставин вчинюваного злочину з урахуванням вихідної інформації про особистісні характеристики кривдника та постраждалої особи, характерні зміни в обстановці на місці події, обраний спосіб насилля (зокрема, наявність підготовчих дій або актів поведінки, спрямованих на приховування негативних наслідків протиправної діяльності);

8) вирішення питання щодо процесуальної форми витребування цифрових слідів сексуального насильства, які умовно можна розподілити на внутрішні та зовнішні. До першої категорії доцільно віднести пристрої, які використовувалися злочинцем для встановлення психологічного зв'язку з потерпілою особою, створення обманного враження прихильності та доброзичливості, серед яких засоби мобільного зв'язку, персональні комп'ютери, ноутбуки, планшети тощо. До другої категорії належить фото-, відео- чи аудіоматеріал, що міститься на серверах локальної чи глобальної мережі, у хмарних сховищах чи на твердотілих носіях інформації, який має значення для кримінального провадження в частині відтворення обстановки події, встановлення точного часу чи місця вчинення злочину тощо;

9) визначення процесуальної форми використання спеціальних знань, необхідного кола та предметної сфери судових експертиз із метою належного дослідження матеріальних слідів злочинної діяльності.

Наведена слідча ситуація початкового етапу розслідування сексуального насильства, що вчиняється в умовах війни, характеризується запропонованою нижче послідовністю дій, що відображаються в процесуальній формі крізь призму інтелектуальної діяльності слідчого органу досудового розслідування:

¹ Про оборону України : Закон України від 06.12.1991 № 1932-VII // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1932-12> (дата звернення: 03.02.2024).

1) планування процесу розслідування, який зводиться до інформаційної системи процесуальних дій та (або) організаційних заходів, що взаємопов'язані пріоритетною складовою, причинною послідовністю чи хронологією реалізації в межах з'ясування обставин, які мають значення для кримінального провадження такої категорії;

2) проведення допиту потерпілої особи з метою деталізації події злочину, уточнення окремих питань, які мають значення для формування предметної сфери судово-медичної експертизи;

3) вжиття заходів забезпечення кримінального провадження з метою отримання біологічних зразків для експертного дослідження;

4) проведення розмов консультативного чи роз'яснювального характеру з особами, які володіють спеціальними знаннями у сфері судової медицини, задля уточнення питань щодо характерних слідів подолання опору жертви як на її тілі чи одязі, так і насильника; задоволення статевої пристрасті без проникнення в тіло іншої людини; приховування наслідків злочинної діяльності тощо;

5) допит особи, причетної до процесу підготовки, безпосередньо вчинення та/або приховування слідів кримінального правопорушення у сфері захисту статевої свободи та статевої недоторканості людини задля відтворення механізму злочинної діяльності, що дозволяє обрати дієву траєкторію техніко-криміналістичного забезпечення слідчої діяльності;

6) допит свідків та очевидців кримінального правопорушення, що розглядається;

7) призначення судових експертиз із метою виконання завдань, що мають значення для кримінального провадження та будуть предметом розгляду справи в суді. Наприклад, за умов наявності документів – носіїв матеріальних слідів сексуального насильства в частині підготовки його вчинення, зокрема письмового листування із жертвою, необхідно призначити такий підвид криміналістичної експертизи, як почеркознавча, що дозволить встановити виконавця відповідного рукописного тексту тощо;

8) вилучення документів, що містять інформацію про проходження дійсної військової служби в підрозділах Збройних Сил України чи інших військових формувань суб'єктом кримінального правопорушення, за умов кваліфікації його діянь саме за ст. 153 КК України. Якщо ж останній користувався так званими умовами війни з метою досягнення злочинного умислу, що могло проявитися у відсутності стабілізаційних заходів на звільненій від окупації території України, його незаконні дії будуть кваліфікуватися за ст. 438 КК України;

9) направлення запитів до закладів, установ чи організацій системи Міністерства охорони здоров'я України з метою отримання

інформації щодо стану психологічного, психіатричного чи фізіологічного здоров'я підозрюваної та/або потерпілої особи;

10) вирішення питання щодо призначення комплексного експертного дослідження, яке потребує залучення фахівців із різних галузей науки, як-от психології та психіатрії, з метою встановлення психоемоційного ставлення насильника до скоєного злочину, закономірностей перебігу психологічних реакцій, інших індивідуальних характеристик його ментального здоров'я тощо;

11) вивчення та оцінка документів, які містять інформацію про обставини, які вказують на безпорадний стан потерпілої особи в момент реалізації насильницьких дій сексуального характеру, що не пов'язані з проникненням в її тіло. Це можуть бути акти огляду медико-соціальною експертною комісією об'єкта дослідження на предмет наявності інвалідності відповідної групи; висновки лікувальної комісії медичного закладу про наявність чи відсутність необхідності постійного стороннього догляду за інвалідом унаслідок психічного розладу; медичні висновки про наявність чи відсутність в об'єкта дослідження розумової відсталості та ін.

2. Кримінальне провадження розпочато за фактом сексуального насильства, тому що особа злочинця невідома (у 24 % випадків)

Наведена типова слідча ситуація характеризується несприятливими умовами здійснення кримінального провадження в частині відсутності анкетних даних та індивідуальних характеристик особи чи групи осіб, які скоїли сексуальне насильство в умовах війни. При цьому перед службовою особою органів досудового розслідування постають завдання, вирішення яких потребує залучення людських ресурсів, матеріально-технічних засобів та процесуального інструментарію. Серед таких можна виокремити такі:

1) проведення першочергової слідчої (розшукової) дії у вигляді огляду місця події з метою фіксації слідової картини, що є характерною для сексуального насильства. Зазвичай до огляду місця події залучається потерпіла особа задля реконструкції окремих обставин події злочину, що дозволяє окреслити межі реалізації цієї процесуальної дії, а також виявити невидимі або маловидимі сліди рук чи ніг, біологічного походження (рідини організму людини). Можливе проведення інших різновидів слідчого огляду, а саме огляду речей та предметів, які містять сліди злочинної діяльності та були надані заявником і/або постраждалою особою. Наприклад, огляд пристрою мобільного зв'язку з метою виявлення та фіксації цифрових слідів у вигляді смс-повідомлень, нікнейму чи номера телефону ймовірного підозрюваного, світліни чи іншого джерела інформації про його зовнішність;

2) допит потерпілого з використанням тактичних прийомів у частині деталізації показань з метою актуалізації елементів пам'яті

щодо загальних та індивідуальних ознак зовнішності насильника, особливостей його поведінки, характеру та змістовного наповнення висловлювань. Особлива увага приділяється можливості встановлення особи кривдника за предметами гардеробу, що є характерними саме для військовослужбовців (окремі елементи однострою, наявність нашивок чи наліпок на одязі, головного убору), наявністю табельної вогнепальної зброї, холодної зброї, тактичних аксесуарів чи портативної радіостанції;

3) допит свідків, показання яких містять пряму чи опосередковану інформацію про обставини, що мають значення для кримінального провадження щодо сексуального насильства. Це можуть бути відомості про час та місце, коли вони востаннє бачили жертву, її морально-психологічні якості як особистості, підозрілих осіб у колі спілкування, номерні знаки чи дані про транспортний засіб ймовірного підозрюваного, соціальні зв'язки з криміногенними елементами суспільства, характер відносин у сім'ї, подружжі чи з колегами, наявні шкідливі звички тощо;

4) призначення судово-медичної експертизи щодо потерпілої особи з метою вирішення питань щодо наявних тілесних ушкоджень на її тілі, характеру, механізму та часу їх утворення, статевої зрілості та характеру насильницьких дій сексуального характеру. Останній предмет експертного дослідження відіграє важливу роль у кримінально-правовій кваліфікації діянь злочинця, адже юридичний факт задоволення статевої пристрасті шляхом проникнення в тіло іншої людини кваліфікується за іншою нормою закону України про кримінальну відповідальність;

5) призначення судово-медичної експертизи речових доказів з метою виявлення біологічних слідів людини на предметах гардеробу, елементах постільної білизни чи інших елементах зовнішнього середовища;

6) відібрання біологічних зразків людини з метою забезпечення проведення судової молекулярно-генетичної експертизи. Збирання біологічного матеріалу (біологічних слідів) може відбуватися під час проведення огляду місця події та інших слідчих (розшукових) дій, спрямованих на пошук слідів кримінального правопорушення, а також шляхом відібрання біологічних зразків в особи (підозрюваного, потерпілого) та біологічного матеріалу з невідомих трупів [15, с. 46];

7) призначення судової молекулярно-генетичної експертизи для виконання завдань кримінального провадження цієї категорії;

8) призначення інших видів судових експертиз, що мають значення для встановлення окремих обставин вчинення сексуального насильства в умовах війни;

9) вжиття заходів забезпечення кримінального провадження у вигляді тимчасового доступу до речей і документів з метою вилучення

фото- чи відеоматеріалу у цифровому вигляді, що містить інформацію про зовнішність підозрюваної особи;

10) використання OSINT-технологій з метою ідентифікації особи насильника через соціальні мережі, наприклад Instagram, Facebook та ін. В процесі OSINT-пошуку на етапі підготовчих дій, а також порівняння даних критично важливим є використання спеціальних знань для повного, всебічного та науково обґрунтованого вивчення зображень зовнішності людини. Специфікою цього виду розслідувань є потреба в якісному та водночас оперативному опрацюванні значної кількості зображень зовнішності з метою розмежування схожих і тотожних осіб [16, с. 23–24]. Отже, процесуальна форма використання таких технологій зводиться до залучення спеціалістів, що мають відповідну кваліфікацію в галузі ідентифікації людини за матеріальними ознаками її зовнішності;

11) проведення негласних слідчих (розшукових) дій та оперативно-розшукових заходів з метою встановлення місцеперебування підозрюваного в межах кримінального провадження. Ці дії корелюються з іншими слідчими (розшуковими) діями, як-от огляд предмета (мобільного телефону), що дозволило слідчому органу досудового розслідування виявити та зафіксувати номер мобільного оператора, що ймовірно належить насильнику. Надалі вказана інформація може використовуватися для отримання дозволу на встановлення місцезнаходження радіобладнання (радіоелектронного засобу), керуючись положеннями ст. 268 Кримінального процесуального кодексу України;

12) прийняття процесуального рішення про оголошення підозрюваного в розшук.

Висновки

У результаті аналізу наукових праць, які за тематикою є дотичними до особливостей розслідування злочинів проти статевої свободи та статевої недоторканості, а також дослідження слідчої та судової практики щодо сексуального насильства в умовах війни нами розроблено алгоритми дій правомочної посадової особи органу досудового розслідування відповідно до слідчих ситуацій початкового етапу розслідування, які типізовані за інформаційним компонентом – залежно від детермінованості соціального зв'язку між насильником та жертвою в момент реалізації злочинного умислу, що корелюється із запропонованою нами раніше криміналістичною класифікацією: 1) кримінальне провадження розпочато щодо конкретної особи, яка вчинила злочин, передбачений ст. 153 КК України; 2) кримінальне провадження розпочато за фактом сексуального насильства, тому що особа злочинця невідома.

Безперечно, саме єдність завдань у частині досягнення спільної мети, зокрема початок кримінального провадження та встановлення обставин, що підлягають з'ясуванню в межах досудового провадження такої категорії, характеризують самостійність і специфічність умов початкового етапу процесу розслідування сексуального насильства в умовах війни. Тоді як одиницями виміру будуть не звичайні відрізки часу, їх проміжки чи цілі періоди, а власне криміналістичні та процесуальні підстави.

Список бібліографічних посилань: 1. Волобуєв А. Ф. Наукові основи комплексної методики розслідування корисливих злочинів у сфері підприємництва : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2001. 426 с. 2. Мілевський О. П. Початковий етап досудового провадження у кримінальних справах про ухилення від сплати податків, зборів (обов'язкових платежів) : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Ірпінь, 2010. 240 с. 3. Пазинич Т. А. Криміналістична характеристика шахрайств та основні положення їх розслідування : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2006. 216 с. 4. Малярова В. О. Етапізація процесу розслідування злочинів проти моральності у сфері статевих стосунків. *Право і безпека*. 2013. № 3 (50). С. 86–91. 5. Бахін В. П. Криміналістика. Проблеми и думки (1962–2002) : навч. посіб. Київ, 2002. 268 с. 6. Давиденко В. С. Основи методики розслідування злочинів, пов'язаних з порушенням статутних правил взаємовідносин між військовослужбовцями за відсутності відносин підлеглості : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2006. 290 с. 7. Курман О. В. Методика розслідування шахрайства з фінансовими ресурсами : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2002. 218 с. 8. Шепітько В. Ю. Криміналістична тактика (системно-структурний аналіз) : монографія. Харків : Харків юрид., 2007. 432 с. 9. Журавель В. А. Криміналістичні методики: сучасні наукові концепції : монографія. Харків : Апостиль, 2012. 304 с. 10. Дмитрієва Л. В. Методика розслідування зґвалтувань, вчинених неповнолітніми : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2017. 24 с. 11. Криміналістика : підручник / В. Ю. Шепітько, В. О. Коновалова, В. А. Журавель та ін. ; за ред. В. Ю. Шепітька. 5-те вид. перероб. та допов. Київ : Ін Юре, 2016. 640 с. 12. Веам Н. Криміналістична характеристика та основні положення розслідування зґвалтувань : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2021. 228 с. 13. Лісова А. Ю. Основи методики розслідування зґвалтування : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2014. 20 с. 14. Волобуєв А. Ф. Особливості механізму вчинення сексуального насильства на тимчасово окупованих територіях та його розслідування. *Криміналістичний вісник*. 2023. № 1 (39). С. 39–51. DOI: <https://doi.org/10.37025/1992-4437/2023-39-1-39>. 15. Криміналістичне дослідження ДНК: технології та можливості : навч. посіб. / Р. Л. Степанюк, С. І. Перлін, В. В. Кікінчук та ін. Вид. 2-ге, перероб. та допов. Харків, 2022. 120 с. 16. Шевцов С. О., Кожевников О. А.

Консультації спеціаліста на стадії досудового розслідування : практ. посіб. Харків, 2020. 43 с.

Надійшла до редколегії 09.02.2024

Прийнята до опублікування 14.03.2024

Naumkin O. O. Typical investigative situations in the initial phase of a war-related sexual violence investigation

A comparative analysis of scientific provisions regarding the phasing of the pretrial investigation process and the content of the concept of “investigative situation” has been conducted. The essence and meaning of the specified scientific abstraction has been revealed.

Investigative situations at the initial stage of investigation of sexual violence committed in wartime are typified by the information component depending on the determinism of the social relationship between the rapist and the victim at the time of the criminal intent, which correlates with the forensic qualification of these crimes. These include: 1) criminal proceedings have been initiated against a specific person who has committed a crime, provided for in Art. 153 of the Criminal Code of Ukraine (in 76 % of the summarized materials of criminal proceedings); 2) criminal proceedings have been opened for the fact of sexual violence, as the perpetrator has not been identified (in 24 % of cases).

A number of tasks that need to be solved by the pre-trial investigation body in order to obtain sufficient grounds for making a reasonable procedural decision determining the proper limits of the investigation have been identified. Algorithms of corresponding actions have been developed, which are reflected in a procedural form through the prism of the intellectual activity of an official, in particular, an inspection of the scene of the incident, questioning of the victim or witnesses, taking biological samples of a person, appointing forensic experts, taking measures to ensure criminal proceedings in the form of temporary access to things and documents for the purpose of extracting photo or video material in digital form, using OSINT technologies to identify the rapist through social networks Instagram, Facebook, VK, etc., conducting covert investigative (search) actions and operational-search activities in order to establish the location the suspect, etc.

Key words: sexual violence, war, martial law, stage of investigation, typical investigative situation, criminal proceedings, pre-trial investigation.

